

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник

ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 20 јуна 1893.

ПЕСНИШТВО

СУНЧАНИЦА

ОДЛОМАК ИЗ VIII ПЈЕВАЊА ГУНДУЛИЋЕВА „ОСМАНА“

приредио Тих. Остојић

(Свршетак)

„Диже се искат' у свом двору.	55	„ну се од цара бјеху сижна	59
Лазар деспот од Србије	.	обљубиле већма тада	.
два јунака по избору,	.	плодне стране, мјеста обилна	.
да уда за њих кћери двије.	.	гди с Јерином деспот влада.	.
„Лијепу и младу Вукосаву	56	„Он на дворе кô (како) његове (своје)	60
да Милошу Обилићу;	.	за царицу им кћер одведе,	.
а поносну и гиздаву	.	посла им коње по синове	.
Мару, Вуку Бранковићу.	.	и примамима их да га слиједе.	.
„Од Маре се и од Вука	57	„Подиге се пак да стече	61
славни деспот Ђурађ роди,	.	под оружјем њих (њихове) државе,	.
врх рашкога свега пука	.	и једва деспот жив утече	.
након свекра кѝ господи.	.	испред сабље свѣ (своје: његове) кржаве;	.
„Од Ђурђа се и од Јерине	58	„а Јерина из бијелог	62
Мара опет кѝ родила,	.	Смедерева изагнана,	.
цијећ (због) љепоте ње (мене) једине	.	за наћ' Ђурђа војна свога	.
кѝ (коју) обљуби царска сила;	.	пут угрскијех пође страна (крајева)	.

55. 56. Кнез Лазар је по народном причању Вукосаву удао за Милоша а Мару за Вука; народног причања се држи и Гундулић. — 57. *врх рашкога свега пука*, Рае бјеше град гдје је сада Нови Назар; по једном дијелу своје државе око старог Рае краљеви се српски писаху *рашки* (н. пр. Владислав у Mon. Serb. стр. 25. „краљ всех рашких земљ и приморских;“ велики бан босански Матија Нинослав зове краља Владислава и Уроша „краљ рашки“ а своје људе „Србљима“, види Mon. Serb. стр. 29, 30, 33), по том се и народ (*аук*) зваше рашки; отуда нас зваху и странци *gascianus*, *gasci*. — *након свекра*, послје кнеза Лазара, који је погинуо на Косову, владао је син му Стеван „Високи“ († јула 1427), који не имаше порода те остави пријесто деспоски нећаку Ђурђу Бранковићу; по том је Ђурађ завладао послје *јунака* а не свебра (таста). — 58. *царска сила*, Ђурђеву млађу кћер Мару узео за жену г. 1435. султан Мурат II. — 59. 60. од г. 1438 једнако је Мурат нападао на тастове земље, 1439 освоји Смедерево и тада зароби најстаријег шуру Гргура (средњи се Стеван бјеше затекао код Маре кад се започео рат). — 61. 62. Кад падоше Турци под Смедерево, Ђурађ остави Гргура да брани град а сам оде с Јерином, с најмлађим сином Лазарем и с благом у Угарску да моли помоћ. — *за наћ'*, да нађе.

„Оваке му пак да гласе, 63
у Будиму кад га ерете:
„Тргај, тргај, сиједи власе,
тужни старче, с (*због*) худе штете.
„Госпоство оте и испосијеца 64
твоје војске цар огњени;
Гргур, Стјепан наша дјеца
робови су ослијепљени.
„Чуј, кѐ (*које*) ми су синци мли 65
по једному сад глиснику
плачној мајци поручили
трудне (*мучне*) гласе, згоду (*догађај*) прику:
— Срце ће се твѐ (твоје) напола 66
расцијепити мајко тужна
твâ (*твоја*) два синка, два сокола
два слијепца су и два сужна,
— Ти по свакој свијета страни 67
гледаш мајко на дан био;
нама се је зрак сунчани
млађахнијем уграбио.
— Разлог бјеше: ми двојица 68
да (*што*) смо штанак ћаћку и теби!
с ћаћком старцом ти старица
да нас водиш, сад је тријеби.
— Али слушај сву незгоду 69
и наш тешики јад немил:
с очима смо и слободу
слатку и драгу изгубили.
— Када будем, мајко, тамо 70
међу угрскијем госпојама,
тужна мајко мисли само,
кѐ (*које*) ћеш хвале подат' нами
— Једа (*дали*) ријећеш (*рећи ћеш*) 71
имам жива
ја два сина, два јунака,
у кѐх (*којих*) стоји и прибива
мога срца радос свака?
— Два сина имам, моћ' ћеш ријети 72
(*рећи*),
ну два слијепца, ну два роба;

отеше ми их Турци клети.
и сада ми их држе оба.“
„С несрећнога сегај (*овога*) гласа, 73
кѐ му пода плачна љуби,
старац деспот пун пораза
смртно убљијеђе, ријеч изгуби.
„У жалости и у болести 74
становит (*неомичан*) се орамори
(*скамени*),
али кѐ (*како*) се пак расвијести
једва овако проговори:
„Од када смо изгубили 75
сва ина (*друга*) добра ми на свити (*свету*),
настојмо се турској сили
сужњи у старос не учинити.
„Вјерна друго, са мном ходи, 76
пут славнога Дубровника,
гдје се госту у слободи
држи вјера свим (*сасвијел*) велика.“
„Али Мурат будућ слишѐ, 77
Ђурађ деспот са свињ благом
у Дубровник да је отишѐ,
слободом се штитит' драгом,
„прешно (*журно*) отирави поклисаре 78
(*ислани е*)
к Дубровнику свијетлу граду,
кнезу и вијећу шљући даре
да му у руке Ђурђа даду;
„или инако он запријети 79
у кржаву љуту боју
да ће на њих (*њихов*) град подријети
царску огњену сабљу своју;
„ну Дубровник сред покоја 80
кѐ од слободе круну стече,
с мита од злата, с пријетње од боја
од вјере се не порече,
„тако да исти цар охоли 81
чудећи се тада кличе:
цијећ (*због*) твѐ (*твоје*) вјере кренке толи
вијек (*увијек*) ћеш живјет' Дубровниче!

64—81. На прољеће 1840 год. удари Мурат на Биоград; деспот оде у Бар у Приморје и почне радити, да се с помоћу Млетака и Цариграда измири са султаном, али Мурат и тамо настане да ухвати таста; деспот побјегне 1441 тајно у Дубровник, чији је био грађанин; тада Мурат баца деспотовиће у тамницу и ослијепи их а од Дубровника затражи да му издаду деспота, обећавајући им Ђурђеву земљу од Бојане до Котора и велике трговачке повластице ако тако учине, а пријетени им пронашћу ако му не учине по жељи. Ну Дубровчани не убојаше се пријетње, не поклекнуше се на обећања него одржаше вјеру, а Ђурађ се сам уклони из Дубровника и оде у Угарску. (По Српској истор. Љуб. Ковачевића и Јовановића). — 73. *љуби*, данас: *љуба*, жена. — *уни иораз*, као поражен, убијен. — 76. Дубровник бјеше познат са својега дочекања и љубави према гостима особито према српској господи; кога би Дубр. примио у своје окриље тај могаше мирно спати. Године 1400 новембра 30 понесито пише опћина дубровачка кнезу Павлу: „Јер имамо записе и слобостине од цара Стефана (Душана), да ткогоде човек или властелин или владалац или ини којигодер човек убегне у Дубровник, ако би веє благо од света унел собом или ино што учинил, да му је вера и слобода и да си море слободно стојати“ (Пуцић Спом. 1858. писмо 59 стр. 33). — 77. *слоб. се штитит' др.*, да се закљони драгом слободом, која владаше у Дубр. — 78. *кнез и аијеће*, Дубровник бјеше све до овога вијека (док не потпаде под Аустрију) аристократска република, којом владаше велико вијеће (као нар. скупштина), у којем бјеху властела и слободни грађани; извршна власт бјеше мало вијеће с кнезом, које бјеше као њеки одбор великога вијећа.

- „И тако се прем (*баши*) догоди : 82
 још Дубровник с давњом круном
 стоји цијећ вјере у слободи
 међу лавом и дракуном (*змајем*).
 „Ах, да би увијек јакно (*као*) саде 83
 живио миран и слободан,
 Дубровниче бијели граде,
 славан свијету, небу угодан.
 „Круне угрске већи дио, 84
 сву босанску краљевину
 и гди је херцег господио
 влас пода се турска укину ;
 „још сред уста љута змаја, 85
 и ноката бијесна лава
 око тебе с оба краја
 словинска је сва држава.
 „Робови су твоји сусједи, 86
 тешке силе свим господе ;
 твѐ владање само сједи
 на престољу од слободе.
 „У слободну граду овому 87
 од зетовијех тако рука
 сачува се деспот, кому
 ја сам унук од унука ;
 „и од нашега свега трага (*кољена*) 88
 не наводи нитко се ини,
 разми (*осим*) ова кћерца драга
 ка је разговор мој једина.“
 Кô чу ово црнац, скиде 89
 златну махраму иза паса,
 Сунчаници тер отиде,
 и у начин ју благ приказа,
 велећ : „тва је срећа сада 90
 и велика и честита,
 источном си цару лада (*љубавница*),
 о дјевојко племенита!“
 Сунчаница тада сврну 91
 очи од срама и поникну :
 а сву осталу дружбу црну
 црни хадум к себи викну ;
- ну с њим не хтећ (*хотећу*) да се дили (*дијели*) 92
 дјевојчица часна и лијена,
 уграби је он по сили
 испред скута ћаћка слијена.
 Опет' би се млада узела 93
 страшном црнци, кѝ ју хвата
 голубица јакно (*као*) бијела,
 црном орлу из ноката.
 Али Љубраг у шљенилу 94
 тужни старац над све ине
 чувши грабит' кћерцу милу,
 ухити се за сједине,
 и не уфајућ (*надајући се*) да ју обрани, 95
 заупи (*повиче*) у глас пун жалости :
 „На ово ли ме, јаох, дохрани
 тешка и трудна ма (*моја*) старости ?
 „Да ли доста, срећо худа, 96
 дјединство опет' мѐ (*моје*) не би ти
 и од деспота славнијех свуда
 пастирим нас учинити ?
 „и љубљенијем синовима, 97
 кѝ бише очи (*очију*) мојих зенице,
 да мој живот справљат' има
 и колијешке и гробнице :
 „ну ме сада сасма овако 98
 слијена старца још покоси,
 чим се моје добро свако,
 ма једина кћерца односи.
 „О ма (*моја*) кћерце ! — Није је, није ! 99
 Сунчанице кћерце млада,
 твој сунчани урес (*леиога*) гди је ?
 Јаох, тко ми те граби сада ?
 „Озови се, кћерце мила, 100
 виђ (*види*), која ме болес цијена,
 ах, кому си оставила
 ћаћка твога стара и слијена ?“
 Старац Љубдраг тужи овако 101
 али што му тој (*то*) помага (*помаже*) ?
 с кћерцом му се веће одмакô
 подалеко црни ага.

82. У вријеме кад је ово пјесник писао, а то је почетак XVII. вијека, заиста су биле све српске земље под Турцима осим њешто брда црногорских, дио млетачке Далмације и Дубровника, који се својом вјештом политиком и плаћањем данка бранио с једне стране од Млетака (*лава*) с друге од Турчина (*дракуна*, змаја). — 84. У Угарску продријеше Турци послје пада Биограда 1521 године и мухачке битке 1526 и учинише ју својом провинцијом. — *босанску краљевину* освојише још 1463 године, тада ухватише на вјеру пошљедњег краља Стевана Томашевића у Кључу и погубише га. — *гди је херцег господио*, Херцеговину св. Саве освојише Турци 1482 године од Владислава и Влатка, синова Херцега Стјепана, који се склонише у Дубровник и Далмацију. — 85. *љуги змај*, турска царевина. — *бијесит лав*, Млетке, јер је грб млетачки лав св. Марка. — 88. *разговор*, забава, утјеха. — 86. Поред све жалости, коју пјесник осјећа што је словинска (српска) држава у турском ропству, ипак га покрајински патриотизам дубровачки заноси те меће Љубдрагу у уста строге 83—86. — 88. *и у нашим ју б. приказа*, уз лијене ријечи и покрете поклони ју т. ј. махраму, као заручан дар. — 91. кизлар-ага бјеше на сједиљку сам дошао а сад позове и своје друштво. — 92. *с ним*, с оцем Љубдрагом. — 95. *не уф. да ју одбрани*, није се ни надао да ће је моћи отети од црнца. — 97. *да мој жив. справљат' б. и кол. и гроби*, он их је одљуљао па је дочекао да их и сахрани. — 98. *добро свако*, управо једино добро.

МРКИ ВУК

ИСТОРИСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ РАЈКО

(Наставак)

авет трајаше тај дан врло дуго и очевидно је изнурио краља. Претресаху се ствари, које се живо тичаху Казимира; говорило се о наследству престола, о Лудвику, сестрићу краљеву, који већ беше сео на угарски престо после смрти оца свога Карла Роберта.

Казимира је увек болело, што нема правога потомства, а Лудвика угарскога није љубио и није му сувише веровао. Говорило се и о унутарњим раздорима, особито у Великопољској, како се онде буне против нових права; стизаху већ гласови о конфедерацији, склопљеној у Познању. Повела се реч најпосле — а то је врло дирало краља — о незадовољству свештенства, а особито бискупа Бођанте, који, од убиства свештеника Мартина Баричке, сматраше краља за преступника и тераше с њим жестоку парцију због десетине од добара, која припадаху бискупији. Псоваше и јавно раскалаши живот краљев и захтеваше, да се поврати жена краљева Аделајда, заточена у жарновачком замку, претећи новим клетвама. После дуга колебања пристаде најпосле краљ, да пошаље папи, у Авињон, Албрика, канцелара добрињскога и пренешта бохењскога, нека моли опроштења за убиство Баричкино и да папа одреди епитимију. Краљ се надаше, да ће тим чином купити развод с Аделајдом, али бискуп не хоћаше подупрети молбе за развод и противљаше се томе упорно. Сваки дан, по неколико пута, трчкаху посланици од краља-бискупу, али бискуп се не даде савити.

— Нека краљ — говораше — моли опроштења без икаквих погодаба а свети ће отац учинити, како уехте... Развода не може бити, јер нема повода, краљица не пристаје, а казна божја траје непрестано.

Краљ се кострешио, ал' не могоше ништа свршити; а Албрик чекаше краја тој распри, па да се креће на пут.

Казимир је још зором тога дана отпустио посланика Бођанте с последњим предлозима. Од бискупа никака одговора; вечерњи се хваташе сумрак, а Бођанта охоло ћуташе.

Краљ беше дирнут у живац. Навлаш одврати

разговор од те ствари и поче говорити о другом којечему.

— У Великопољској — рече, окрећући се Јанушу од Стрељче Сухивилку — ваљало би одлучно начинити реда... а то не ће проћи без буре... Они су тамо убоги Ђаволи, ал' су у гомили па су јаки... Маћко Борковиц се опет буни, позива све у савез против новог права... За то право они не ће да знаду, зову га пјотрковским...

— Дадосмо му и првенство — примети Јануш — јер беше правичније од онога, што је примљено у Вишњици...

— Али за то се буне — примети Казимир — а мене упорно зову краковским краљем.

Сухивилк се осмехну.

— Време ће их измирити — рече — и с правом и с краљем...

— Време!... — понови краљ и пређе по соби оком, које беше превучено неком маглom... — Ко ће знати, колико имам времена пред собом... Малаксао сам, а видим како је дојаконњи труд, по свој прилици, узалудан...

— А! милостиви господару, — повиче Добек Фредро, — како можеш тако рећи... Свуда, куда се погледа, диже се држава...

Јашко Љељивита живо се трже.

— Границе су утврђене без војне — рече — и раширене без пролевања крви... Руска је припојена. Вехову добисмо натраг од Шлеске, Добрињ од Кретања... према граници читав низ градова: Чорштин брани улаз из Угарске; Скавина, Јанукорона, Ољгуш, Бенјин, Бољеславце и други бране шлеске границе. А од Маркије и Кретања чува нас и Вјељен, и Накло, и Бидгошч, и Предеч... Са свију страна мир, а у држави сигурност, утврђена правом. Развијају се градови, богатство расте...

— А који је краљ више учинио! — повиче ватрено Добјеслав.

Казимир га погледа од милоште.

— Ти си добар, Дошко — рече, пружајући му руку. — И ти ме, Јашко, соколиш, али ја знам, да није све тако, како ви говорите и како бих ја желео. Кратак је живот, да се споји у

целину та зграда, која се родила у мојим мислима. Треба за то велике снаге и још веће љубави неколиких покољења...

Замисли се опет и за час додаде, као да одговара сам себи и својим мислима:

— Љубљени брат мој, вечите памети краљ Карло Роберт, учинио је сто пута више за угарску државу... Али имађаше већу снагу. Он не дође сам, него с читавом поворком, да шири просвету и подиже, да заповеда поштовати права, да утврђује границе и склапа корисне уговоре. Ја бејах сам самац против свију...

— Ми бејасмо с тобом, краљу! — примети Јанко Љељива.

Казимир га погледа, али не рече ништа. Знађаше он, да Јанко никада не заборављаше, да њему припада део заслуге, и то знатап, за оно, што се урадило. За то не одговори ништа, него мало за тим настави:

— Сви бејаху за рат, ја сам желео мира; сви брањаху старе обичаје, ја сам хтео новим обичајима да се приближим свету... Учинило се много, то је истина, али да се то одржи, треба, као што рекох, велике снаге и још веће љубави неколиких покољења... Снаге би се нашло, али љубави не видим... У Великопољској разбојства, убиства, а спремају се побуне... С Борковицем је тешко и мучно; или га треба привући и умирити, или сломити... А и ту, ближе нас, доста је разузданости... Да имам сина...

Прекиде наједаред и спусти главу на груди. Нико се на то не одазва, јер на свакога паде с тим речима, тешка брига. Сваки мишљаше о нареднику, а тај ће да буде краљ угарски Лудвик, ако пристану сталези на сабору.

Али дете сестре Казимирове и анжујскога кнеза, то већ није чиста цјастовеска крв, како би био рођени син Казимирев, баштиник његових осећаја и мисли, његових смерова и планова. Ко је могао послушавати, како ће краљ бити тој зетљи туђин кнез по васпитању и традицији?... У соби беше мртва тишина. И опет, за час, подиже Казимир главу и, загледав се у озбиљно, сурово лице Љељивитино, понови још једном с гудухом:

— Да имам сина...

Јанко од Мелштина живо се трже и, забавив главу као обично, кад што тврдо науми, поче:

— Милостиви господару, краљица Аделајда... Казимир махну силовито руком и устаде.

Лице му доби грозан израз, из очију снаху варице.

— Лудвик — рече — мој сестрић, наставиће започето дело; наставиће га добро, надам се у Бога, ако Свемогући не реши моју ствар друкчије и ако одреди да одем са света без потомка... А нека нико не тражи од мене, да чиним оно, што превазилази моју снагу, да притиснем на своје срце оно, што ми је мрско и одвратно...

Краљ говораше полагано, наглашаваше сваку реч а, по лакхом дрхтању у гласу, могаше се одмах познати, да беше узрујан.

Мало за тим пак стаде говорити о другим стварима, издајући заповести.

— Сад нам се ваља — рече — особито заимати Великопољском. Тако ми се чини, да је Борковиц онде зачетник свакога зла. Али је моћан, па га треба предобити и учинити чуварем тога права, које би он хтео да сатре...

— Опасна ствар! — примети Јанко од Мелштина.

— Ако се покаже опаким, сломићу га! — одговори силно краљ. — Али сада сам смислио овако: њему и Прецлаву, познањском кастелану, даћу у руке намесништво... старостинску управу. Тако ће пазити један на другога...

Љељивита заклима главом да не повлађује, али не рече више ништа, јер беше навикао да никада двапут не понавља свога савета. А краљ, осећајући да је он противан, као да тим већма прихваћаше ту мисао.

— Испитаћу још ту ствар — говораше — и, по свој прилици, тако ћу учинити. Требаће именовати и кастелана гњезкањскога и војводу калишкога, а ваља наћи за то таке људе, који би дорасли да се опру сили Маћковој, да не би сувише порасла. Али данас се више нема каде за то... Размислите ипак о томе и донесите ми добар савет... Учинићу по савести.

Говораше Казимир непрекиданом гласом, заповеднички. Искоа је савета, али сваки знађаше, да ће краљ учинити по својој вољи, како је рекао. Сви ником поникоше ћутећи, а краљ им већ руком махаше, дајући знак, е је саветовање довршено.

Изилажаху тада Јанко од Мелштина и Јануш Сухивиљк, а за њима Добек Фредро, кад ал' краљ рече томе последњем:

— Ти остани...

Устави се тада Бољча и остаде у соби, по

којој ходаше сада краљ, дубоко замишљен. Ходаше лагано, оборене главе, а Бољча, стојећи подале, с великом љубављу и бригом посматраше краљевску прилику. И виде, како се та прилика, у пркос младости, већ мало погрбила; на бледом се лицу познаваше напор од мисли; светлост у очима час по час посукне од магле зловољности или туге; очи беху подбухле, на белом челу виђаху се боре. Корак беше тежак и кашто чисто несигуран.

Добек уздахну.

— Још неколико година такога живота — мишљаше ојађен — па ће нестати снаге...

У том часу приђе му краљ и метну му руку на раме.

— Дошко — прозбори — јеси ли из душе говорио оно, што мало час рече пред другима?

— Не лажем никада — одговори Фредро — а како бих смео теби, краљу, лагати? Тако је, како рекох: Ни један краљ није толико учинио...

Казимир одетуни од њега малко, па га гледаше проницавим погледом.

— А ипак се сви буне! — повиче. — Јеси чуо? Зову ме краљем сељачким, па и жидовским!... А за што? Та у статути је успешно заузвано жидовско неверство и кајинарство...

— Повластица Болеслава Побожнога... — поче Добек.

— Да! — прекине Казимир — протегнух је на читаву државу... зајемчио сам жидовима сигурност и погодбену слободу наасла... Зар би било боље, да је онако, као у другим земљама, где их спаљују на ломачама... Ти знаш добро, Дошко, за што сам то учинио: да се подигне трговина, да се новац промеће. Новчани трг им морадох предати, јер ко би га се примио?

— Презиру их сви — упаде опет у реч Добек — па се бојим, да не ће кад год и ту доћи до таквих смутња, као у другим крајевима.

— Не ће! — повиче краљ, а очи му заблесташе огњем. — Нека се само диже трговина, нека процвета богатство, нека буду зидани градови место дрвених, па ће се сви уверити и заћутати...

— Да Бог да! — рече Добек. — Само с богатством расту свакојаке пожуде, жеља за раскошношћу...

— Обуздаћу ју! — одговори краљ, погледајући Бољчу испод очију, као да хоћаше да зазре у њему скривених и непеказаних мисли. —

— Обуздаћу раскошност!... — понови. Али боља је и она, него онај мрак, у коме је народ трајао дане, него оно дивљаштво, које беше у обичајима, него она жеђ за ратом, која је тискала на непромишљена дела и сатирала снагу. Зову то простим обичајима... па и Јашко од Мељштина, мудар човек непрестано цезне за њима. Али није то могло тако вечито остати, јер бисмо заостали, док други одмичу напред...

Краљ говораше с великом силом, гледајући преда се, и наједаред заћута, дубоко замишљен.

— Јашко од Мељштина — одазва се за час Добек, полакко, пазећи на сваку реч — мудар је човек и не говори против вас, краљу, не говори против ваших замисли... само против онога, што се рађа из раскошности... против раскаланиности!...

Казимир се жацну.

— А, знам! — повиче — шта вам је свима на уму... Па и ти, Дошко, хоћеш нешто да кажеш, а гуташ... Говори само! знам, шта вас гризе... Гризла вас је Рокичана, гризе вас Естерка!... С поновима идете против мене, против вароши и богатих грађана, против жидова и њихове слободе... С поновима идете... за њом — за краљицом!

Бољча ћуташе, а краљ, круним корацима, стаде јурити по соби и млатати рукама у љутини.

Најзад прискочи Бољчи и зграби га за раме.

— Је ли тако? — запита, гледајући у њега муњевитим погледом, — за њу... за краљицу сви се заузimate?

Бољча диже главу и јасним очима погледа у лице Казимиру.

— Милостиви господару! — рече поузданим гласом. — И Јашко и ја волимо вас верно, али тим нас већма боли, што вас нисмо кадри у свему одбранити од других...

Краљ охоло погледа и, пуштајући раме Бољчино, махну руком.

— Одбранити!... — понови. — А ја ћу се сам одбранити! — плане. — Немиле жене не ће ми натурити нико... нико! Ни папа, ни бискуп, ни ви! А шта вам је до те Аделајде? пероткиња је... не могу с њом да живим... волео бих умрети... не могу!

Глас краљев дрхташе од силне узрујаности; лице се мењаше, добијајући суров израз.

— Закон божји... — поче Бољча.

Али краљ му не даде даље да говори.

— Закон божји поштујем! — прекиде. —

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Храмове градим у славу божју... Ту у Кракову цркве св. Ђурђа и св. Михајла; у Сандомиру, Вишњици, Лапшицама, Сољцу, Корчину; манастире у Ленчицама и Пјотркову... А бискуп ми прети новом кетвом... јер њему је стало само до његове власти, до десетине, до тога, да мене понизи!

Кад докоча Казимир те речи у највећој љутини, отворише се врата и смелим кораком уђе онај, коме беше слободно, у свако доба, стати пред краљевско лице — Јашко од Мељштина.

Глава му беше, као обично, уздигнута горе, али поглед мрачан, лице забринуте.

Приступи краљу и рече:

— Бискуп Бођанта шиље... свештеник Албрик чека...

Казимир забаци главу.

— Чекао сам ја читав дан... Шта носи?

Пан од Мељштина рашири руке:

— Ништа ново... остаје при своме. Саблазан, вели, траје; краљица не пристаје — не може бити развода...

— Нека иде даље! — крикне краљ.

Јашко Љелива ни да се макне, а на Казимира гледаше проницавим погледом.

— Слуга божји... — прозбори полакхо — не приличи...

— А ја сам божји помазаник! — повиче краљ и исправи се читавим телом с великом мајестетичношћу.

Савлада навалу гнева, али му се на лицу познаваше чврста воља. Стиснута уста беху бледа и дрхтају.

Пан од Мељштина спусти главу и опет ју подиже.

— Бискуп је слаб — рече — за то није могао брже одговорити, сад је пак послао Албрика... још и другим послом...

— Не!... — прекиде Казимир — нека иде! Знаш, о чему хоће да говори. Наследна ствар Отона од Пиљце, војводе сандомирског, који, с мојим допуштењем, купи опћи данак на добрима злоцким, што но припадају бискупији... а бискуп би хтео да то буде његово... Допустио сам и не одустајем! Реци му то, нека иде!...

Добјеслав Фредро се приближи.

— Краљу! — прозбори с молбом у гласу, — милостиви краљу, саслушајте Албрика...

— Рекох! — пресече Казимир и окрену се, дајући руком знак, да је узалудно свако салетање.

Пан од Мељштина ни не мишљаше да са-

леће. Гледаше само на краља тужним очима и рече врло достојанствено:

— Бискуп није никада нападао на краљевско величанство. Вршио је и врши само оно, што му је заповедно да врши св. отац... папа Климента VI... Глас Христова намесника највиши је глас...

Рече, и као да беше сигуран, да ће се те речи, пре или после, одазвати у срцу краљеву, не додаде више ништа и изиде.

Краљ дуго ћуташе, окренут прозору, чувајући одећу на грудима, а после повиче Дошку:

— Видиш, Боњчо, хоће ту да господаре!... Хоћаше већ да преоблада Грот, претеча Бођантин, и он прећаше кетвама, али сам онда попустио. Грот беше заслужан, олакшавао ми је неприлике с Крсташима, био је свет човек. Попустио сам... ал' видим да сам зло учинио, јер ето и тај Бођанта хоће да се испне нада мном... баца кетве и новима прети, па ми заповести шиље по својим викарима. А ја то не могу трпети!... Није доста крвави пример Барачкин...

Суздржа се краљ и погледа мрко преда се. У мислима му се нацрта прилика свештеничка, висока, сухоњава, обријана, мршава лица, упалих очију, које се светљаху заносним огњем, када смело, дреко бацаше на краља кетву због раскалашна живота...

Стресе се краљ и одмахну рукама, као да хтеде одагнати ту успомену...

— Нисам ја крив... — шапну полугласно. — Казао сам да га протерају... рекох Кохану: ради с њим шта знаш, само да га моје очи више не виде, а он је то тако разумео, да га сутра дан утопише у Висли... Нисам ја томе крив! — додаде гласно, — али сам готов да молим од папе опроштења, јер ми успомена на тога свештеника лежи на души као камен... Молићу... понизићу се пред Богом, али нека ми тај Бођанта не издаје заповести! Нека ми ослободи руке од тих веза, које ме спутавају... Нека не учини то за ме, него за државу, која нема правог наследника... Нека ми не шиље слугу својих с заповестима и кетвама! Дође ли сутра тај Албрик, па ми почне што говорити, заупићу му уста и истерати га!...

Добјеслав приступи ближе.

— Милостиви господару, — рече умиљато. — Изволи послушати речи Јашка од Мељштина... умери гнев и не изазивај љуте мржње... Ја сам твој веран слуга и желим, краљу, да те сви воле!...

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Говорећи то, саже се руци краљевој. Његове речи, управљене срцу, дирнуше краља. Погледа на Фредра, а е лица му нестале гневна израза.

— Боњчо, мој Боњчо! — рече за час лагодно — добар си и веран, знам ја то. Али данас не могу говорити с тим Албриком... Нека дође сутра; сад сам сувише узрујан и нисам за се сигуран... треба да се умирим, уталожим.

Пружи Боњчи руку и опрости се с њим...

Хтеде да остане сам, са својим мислима. Наваливаху оне као бујица у главу и срце, будући силовит немир. Кад изиде Фредро, дуго још ходаше по соби, стискајући рукама врело чело. Не беше сведока, у тој самоћи могаше дати одушке узрујаном срцу. Сатираше га та борба, коју вођаше, жељаше да јој учини крај, али узалуд тражаше начина.

— Помирити се с Аделајдом — мишљаше. — Одрећи се свију срдачних осећаја, савладати одвратност... није могуће!

— Никада! никада! — шапутаху бледа уста.

И дође му на памет судбина државе, у опасности због тога, што нема потомка. Лудвик ће срцем бити у Угарској, не ће наследити мисли Казимиревих, читаву зграду, тако мучно подигнуту, одржаће, ако не сруши... А да се ослободи тих веза!...

И опет, као пре, изиде му пред очи висока, сухоњава, озбиљна и сурова прилика свештеника Баричке... Гледаше у њега очима без блеска, погледом мртвачким.

— Убио си га, разблуднице! — шапуташе неумољиви глас савести. — Постао си гори од Бољеслава Смелога, јер ниси у љутини, него смишљено учинио злочин... Уложио си руку на слугу олтара, и хоћеш сада да имаш мирну мисао и срећну будућност!... Клетва је на теби, охоли краљу... клетва!...

— Не... не! — понављаше Казимир, бранећи се. — Невредни слуга учини злочин, не ја! Не хтедох твоје смрти, свештениче, не хтедох... Слугу, који ме је верно служио од детињских година, удаљио сам за то испред свога лица... Жао ме је за Коханом, јер ми беше веран; ал' сам га отиснуо. Послаћу у Авињон; молићу опроштења... само нека те страшне везе попуцају... Престаће саблазан... уклонићу милосницу, предаћу се сав на службу Богу и земљи... али мреке везе нека попуцају!...

Сгнуо главу на груди, склонио руке као

за молитву и стајаше тако непомично, пред великим златним крестом, који вишаше над постељом.

— Христе!... — шапну — не казни... смилуј се!...

Необузdana мисао леташе опет и задржа се на лику, што но га виде не давно први пут, и о коме све чешће мишљаше, као о будућој својој жени. Јадвига глоговска појави се у мислима тако јасно, као да је на јави: висока, бела, етерична, са златним почеником на глави, с изразом замагљености и поноса на обличју: лепа, као богиња, узвишена, као краљица, недомашна, гинка, као санак. Окружаваше ју као нека бела магла, провидна, и звуци лутње, на којој тихо, из даљине, свираше Улрик цитраш... Казимир осети, како га раскошна језа пролази од пете до главе.

— Да је она! — уздахну. — Не бих се откренуо од ње, као од оне... љубио бих ју верно, а син би јој био наследник тога престола и баштиник мојих мисли...

И опет га кроз проникну гнев на неумољивога Бођанту.

— Није њима стало до врлине! шапну — није до тога, да се учини крај саблазни, него до господства нада мном, до понижења мога, до власти!...

У тај мах зачу се неко шуштање на улазу. Подиже се тешка завеса и појави се на вратима малена, неугледна прилика. Човек тај имађаше ипак на себи кићено одело, свилено, туђега кроја, као оно на анжујском двору. Одело то беше црне боје и кусасто; чакшире широке, на коленима закопчане и утегнуте око бедара узаним појасом; кафтан кратак, саборан на грудима, а рукави широки од рамена до лакта, ниже тесни. Преко плећа беше пребачена сабрана кабаница и једва допираше до бедара.

Уђе тај човек, па се стаде обзирати по соби малевим проицавим и удиљ немирним очима. Лице му, без бркова и браде, смежурано, могаше из далека изгледати младо; али из близа одаваше, својим браздама, искусне године, беше сухоњаво, испупчених образа, а тако жуто, да би било мртво, као сухо обличје мртвачко, да не беше очију, које гледаху из дубљине главе, пуне ватре и живота. Коса, тамне боје, беше кратко подшишана и најезена као чекиње, а на слепоочницама тако зарасла, да чело беше уско, као стиснуто и четвероугласто.

Стаде на прагу смерно и покорно, па проицаво гледаше краља испод очију.

Казимир оштро погледа.

— Кохане! — крикну — како смеш амо улазити?...

Кохан притрча и паде краљу пред ноге.

— Милостиви господару! — завани са сузама у гласу. — Казна је љућа од греха... Ја сам желео теби добра и мира, најсветлији краљу, па ето изгубих све... није ми слободно, да те служим!...

Говораше то клечећи, молећиво узнесенних очију и руку.

Казимира прође кроз душу тај глас вернога слуге, на чије је услуге навикао од детињства. Окрете се од њега, да не покаже узрујаност, а руком даваше знак, да одлази.

Кохан се не мицаше.

— Господару мој милостиви! — шапну. — Поврати ми своју љубав, па ћу ти бити веран као пас. Не молим ни за што, него само да те могу служити, макар заборављен, невидљив. Нека ми буде слободно ући господару своме онда, кад ме нико не види... И тако ништав створ, као што сам ја, може кашто донети занимљив глас, који лакше чује, него ко други и који може да буде добра опомена...

Краљ ћуташе, а Кохана то осоколи па говораше даље, не дижући се с колена:

— С тешким јадом у души, отиснут испред лица свога милостивог господара, лутао сам сада далеко по свету и наслушао се свега и свачега... Бејаш и у Жарновцу...

— Био си! — крикну краљ, па се окрете Кохану читавим лицем — је си ли видео краљицу?...

— Видео сам — одговори Кохан; — сенка је само остала од те жене... болесна је... смртно болесна...

Казимир се жацну. Лице му доби диван израз: немира, бојазни, а уједно оживљења.

— Болесна... — понови — та има онде свега, што јој срце зажели?...

— Има свега — потврди Кохан — али нема слободе. Чезне, плаче, очаја у тој тамничкој осами... Ландграф, отац јој, кад дознаде, да је оболела, хтеде доћи, али се боји...

— Чега се боји? — запита Казимир.

— Твоје моћи, краљу, — одговори Кохан. И додаде тихим, смерним гласом, гледајући удиљ молећиво на Казимира:

— Да смем, као некада, рећи реч... молио бих те, милостиви господару, да сада покажеш

милосрђа... Знам поуздано, да би сада и краљица, осећајући се близу краја, јер је болест тешка, страшна суница, пристала на све... па и на развод...

Казимир стаде ходати по соби у великој узрујаности.

— Је л' ти говорила то? — запита за час.

— Јасно није рекла ништа — одговори Кохан — али је наговештавала, да би пристала на жеље краљевске, кад би јој се дала већа слобода, да може поздравити оца свога у Жарновцу.

Краљ застаде замишљен.

— Мој Кохане — рече за час — забране своје, што се тебе тиче, не могу још за сада опозвати... ту у двору не можеш бити код мене, док поп Албрик не донесе, из Авињона, апелуацију за Баричку... Али ме можеш служити иначе... Кад је краљица као што велиш, болесна... ваља се показати добрим. Иди у Жарновац и однеси моју заповест свима тамошњим и пограничним старостама, да не чине никаквих сметња доласку и одласку ландграфову, кад он усхте да дође, а краљици у замку нека дају већу слободу... Иди у Жарновац...

Кохан се још не дизаше с колена, него се привуче до ногу краљевих, па их обгрли стицајући.

— Није то доста, мој краљу — рече за час. — Да се та ствар добро сврши, ваља кога потаћи, да ласкаво приволи ландграфа на развод. Тако ми се чини, да краљичин отпор не потиче од ње, него му је врело из Касела, од ландграфа. Он не ће, да му ћерка престане бити краљица и подбада ју, да никако не пристаје на развод...

Краљ гневно скочи.

— Знам ја то! — крикну. — Гоља је... Није могао да ми исплати кукавна мираза, а хоће да ме поносито зове својим зетом! Ја се не ћу упуштати с њим ни у какве преговоре...

— Други би ипак то могао учинити... — шапуташе Кохан — и то успешно...

— Ко то? — шапну живо краљ.

— Најпоузданији пријатељ ландграфов, Јан од Борка, рођени брат пана Маћка Борковица, који је сада у Кракову, и могао би...

— Маћко је ту! — крикну краљ. — Треба да се састанем с њим и то што брже...

— Кампеор ми је говорио — примети Кохан, очевидно радостан због утиска, што по га учинише његови планови на дух краљев —

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Камисор ми је говорио, да је пан Маћко био данас код њега у гостијоници.

— Кохане! — одазва се ласкаво Казимир, гледајући на милога слугу — ти си ми веран... знам ја то. Али сада мораш још трпети покајање... Сутра ће се можда поц Альбрик кренути у Авињон, а кад дође натраг, вратићеш се и

ти к мени. А сада удеси тако, да пан Маћко дође амо у јутро, рано... Говорићу с њим, нека иде брату, у Касел, а одмах ћу му дати и лепу награду, ако ми савије ландграфа... А ти часа не почаси, него иди у Жарновац и изврши моју заповест...

(Наставиће се)

ПОУКА

ЈАКОВ МОЛЕШОТ

(Свршетак)

У Риму, где је, свеж телесно и душевно, омладину уводио у физијологију човекову и с највећом се вољом бавио емвријологијом, коју му је Бишоф толико препоручио, и физијолошком кемијом, коју је преко Мулдера тако био заволео; у Риму, где је са своји ученици с године на годину збирао плодове својих и њихових испитивања у „*Untersuchungen zur Naturlehre des Menschen*“, од којих је први део издао у Турину на немачком језику; у Риму, где је у Сенату устајао да говори, кадгод је напретку, човечанству, слози, науци, народној срећи и народном здрављу затребала његова потпора, кадгод је неистина, ограниченост, тесногрудост гонила на одбрану; у Риму, где је, испуњавајући позив свога живота, служио патристичком човештву и предњачио мислиоцима; у Риму, у престоници Италије, где је радио Ђордано Бруно и Савоњарола, Данте и Уго Фосколо, Рафајило и Микеланџело, Галилеји и Волта, Санторини, Спаланцани и Моргањи, Баљиви и Салваторе Томаси — онде је њему, мудрацу, песнику и природњаку, вијологу и медицинару, добро дошао био поздрав са равнога његова завичаја, из земље Еразмове, Рембрантове, Хујгенсове, Берхавове и Дондерсове. А у том нидерландском научнику, који је Нидерландску подичио на обали Некара, на цириншком језеру, на жалу „*dove l'Po discende*“ и на Тибру, не само да су били стопањени природњак, леџик и филозоф, него су спојени били дари осећаја, уобразиље, јунаштва.

Осећаја за ученике, за које је у његовим грудима било најтоплије срце, и за које је, кад год је било потребно, стао на мегдан; осећаја за пријатеље, којима је свим срцем био одан; осећаја за несрећне, потиштене, боне телом и душом; осећаја за лепо у књижевности, коју је

тако помњиво пратио, да је, као по индиски какав набоб злато и бисер, раскошно око себе расинао најлепша места из песника свега света, нарочито из немачких и талијанских; осећаја за лепо у музици, којом се и сам бавио; осећаја за лепо у образовним уметностима, тако да се свагда загрејао, кад год је стао пред које ремекдело талијанске уметности.

Уобразиља у науци, на коју су у пређашње сухопарно време преко рамена гледали, не улева нам више страха својим заводљивим блеском (ср. Молешот, Узрок и дејство у науци о животу, 1867, стр. 8). Она је за напредак науке исто тако потребна, као и посматрање и испитивање. Међу обојима гради она мост, који не сме водити преко у ништа, него многим родовима васпоставља чврсту, непорушиву везу међу даљим сферама природне појаве и мисли. Колико ли се душевне снаге утроши у то, да се насртај уобразиље и насртај факата тако уреди, да се све хиљаде и сви милијони појава у макрокозму и микрокозму, у живој и мртвој природи, у душевном и телесном животу човека и животиње, јављају пред нама као изливи *једне једине* појаве: вечнога кретања материјина! Па каква ли дивна дела ствара уобразиља, кад ју, као у Молешотовим предавањима, води жеђ за познањем, најплеменитији хуманитет, слога, поштовање туђега мишљења, осећај за све што је лепо, те ствара уметничке створове, који услед хармоније међу обликом и садржином чине органичну целину!

Па онда *јунаштво*, да човек каже све, што зна, што му уобразиља казује и што човек иначе себи ма само и дошантава. Зна човек у напред, да ће наћи противника, па чак и међу пријатељима и поштовачима, који му пријатељски

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

хоће да докажу, како је своје појмове и систем цетина узео од јаве, али није, као што захтева природњачка метода, у сваком случају испитао јаву, како се према његову „*Mihi constat*“ ставља „*Ignoramus*“ и „*Ignorabimus*“.

Опиру се и противе толики, које човек и најбољим смеровима вређа у најсветијим њиховим осећајима; опиру се они, који су собом задовољни, троми, равнодушни, опиру се сви, који и не слуте, колико ту јунаштво треба, да човек гласно и јасно проповеда, што се од науке му тражи.

Да, једна од најбољих врлина Молашотових јесте његово јунаштво. Сав његов живот јесте низ јуначких мисли, јуначких речи, јуначких дела! Смело и отворено каже, што мисли да се мора казати, не питајући, како ће њему бити, равнодушан према похвали и покуди. Кад мора бити, каже оном, који или што му је најмилије, и најсуровије речи. Тако не преза, да године 1848 у немачком једном часопису (*Archiv für physikalische Heilkunde* стр. 473: *Die medizinischen Lehranstalten in Niederland*) на ругло изнесе ограничено, тесногрудо стање у својој отаџбини, а срци својој, што у земљи, где живе

и раде Дондере и Van Deen, на катедру анатомије и физиологије на првом свенаучишту у земљи зову некога непозната, овим речима даје одушке: „Нидерландска треба да има снаге, да се одрече свога провинцијалнога Ја па да се у величанственом тренутку васкрса као једно осећа са великом немачком отаџбином. Никаква Пруска, никаква Аустрија, никаква Холандска, него Немачка! то је једина лозинка, од које Нидерландска може очекивати свој спас“. Али и он има снаге, да се сам себе одрече, да своје, тада исказано, мишљење назове „будаластим“ те да отворено и свечано на рођеном свом језику опозове своје речи, које је написао године 1848.

Не само Италија и Нидерландска, не, сав образовани свет, гдегод вреди слобода мисли и речи, гдегод вреде права и дужности човечанства и индивидуја, ваља да ловор-венац метне пред ноге том човеку, који је у Санијенци у Риму учио друге мудрости, који је у Хајделбергу, Цириху, Турину и Риму створио читаву школу младих снажних заступника науци о животу, и који није живео себи, него целом човечанству: „*non sibi, sed aliis!*“

Андреја М. Матић

КЊИЖЕВНОСТ

О СТИХУ И ЈЕЗИКУ ГУНДУЛИЋЕВА „ОСМАНА“ У ОДЛОМКУ ИЗ VIII ПЈЕВАЊА „СУНЧАНИЦА“

(Свршетак)

О језику. О особинама језичким цијелога „Османа“ в. чланак Јов. Живановића у „Стражилови“ 1888 и у књизи му „О срп. језику“ стр. 233—261. Овдје ће се обратити пажња само главнијим особинама овога одломка.

Гундулић пише југо-западним говором српскога језика, тачније: дубровачким дијалектом тога говора како се говорало у првој половини XVII вијека. Данас се ни у Дубровнику већ не говори сасвијем тако.

Опће карактерне црте Гундулићева језика према данашњем књижевном су: њеки гласовни закони имали су ширу вриједност него данас, на пр. грлени гласови мијењали су се испред *и* и код замјеница и придјева

те се говорило у 1 пад. мн. мј. многи, мнози, лаки лаци, тихи тиси, таки таци; у деklinацији и коњугацији чуваху се још њеки старији облици, у синтакси има такође њеких особина а у рјечнику доста ријечи, које се говораху и говоре само у Дубровнику и околини.

О наглашавању је већ нешто речено код стиха. Од гласовних особина овога одломка напоменућемо ове: кад дође *-st* на крају ријечи свагда се губи *t*, на пр. старос 5, влас 6, дванаес 10, лијенос 18, младос 27, радос 29. — Старом њ одговара као и данас у херцеговачком у дугим слоговима *ије* у кратким *је*. Напоменуто је већ да се *ије* обично узима у стиху за

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

један слог. Него има доста случајева да љ одговара и на пр. *свијем* и *свим*, *свих* 8, *прид* 21, *гди* 39, 45, 46, и *гдје* 76, *пристоље* 86, *приста* 10, *присели* 37; ну најчешће бива то ради стиха, на пр. *крикувику* 8, *стрила-цвила*, 10, *вриме-зиме* 27, *лига-хита* 29, *лиша-сша* 40, *озира-исти-ра* 50.

У *деклинацији* долазе стари 3, 6, 7 пад. множине: *dat. pl. дједим* 5, (према проном. декл. мј. *дједом*), *заповједим* 20, *рукам* 15, *нами* 70, (изједначен са *instr. мј. нам*); *instr. pl. дјелим* 4, (мј. старијега још *дјели*), међу *госпојама* 70. *пастирим* 96. (мј. старијега *пастури*); *loc. у рукама* 5, *на устијех* 24, *у них* 13; *gen. с билег* 15. Ријеч *дан* има *acc. pl. дни* 32, 41, *око* и *рука* немају дуалне облике него у *gen. pl. очи* 28, 53, 97, *од рука* 87. *Коса* има *gen. sg. од коси* 22 као ствар *ствари*; *ијесан* (данас *ијесма*) има стари *acc. pl. ијесни* 43. У једнини сачувао се стари локал: *на тли* 40, *на свити* 75. Код замјеница долази *dat. sing.* правилно *кому* 100, *тому* 52. У сложеној и проном. деклин. изједначен *loc. са dat.*: у погледу *љубеному* 23, у слободну граду *овому* 87, у срцу *својему* 51, по *једному* гласнику 65, (и код нас се каже *у чему*, *о њему*, *по свему*). Ништо има *gen. ничеса* 54, као и данас још у њеким јужним крајевима. Замјеницама се додаје *ј*, *сеј*, *сегај*, *тој*.

Као што се код нас каже *мога* мјесто *мојега*, *кога* мј. *којега*, тако се и у Дубровнику према *ки* (старо *кѣй*, наше *који*) говораше *ка*, *ке*, мј. *која* *које*, *кѣх* мј. *којих*, *ку* *коју*; а послје и *свѣ* *свѣм* мј. *своје* *својим*, *тва* *твѣ*, *твоја* *твоје*, *мѣ* *моје* *на* и *кѣ* = како.

Код *глагола* у инфинитиву губи се *-и* на крају као и данас у југозападним крајевима: *шакат* 10, *обљубит* 15, *казат* 20, *брат* 25, *бјежат* 39, *разврћ* 43, *наћ* 44, *дат* 45. — Необични су за нас императиви: *хита* 29, *сповјех* 48 (старо *сповѣждь*), *реу* 50,

вић 100 (старо *виждь*). — У партиципу активном скупља се *-ао* у *-ѣ* као и код нас: *допѣ* 1, *остѣ* 9, *пѣ* 49, *слинѣ* 77 и т. д. — Њеки глаголи пете врсте иду по 1 раздјелу а не по 2: *зачинати-нам* 34, *простирати-рам* 46, *помагати-гам* 101. — Дористи *иска* 36, *влада* 59 од трајних глагола нијесу данас у обичају. — Необични су облици за нас: *бивши чуо* 37, *шљуби* 78, *хтећ* 92, *ријехеш* 71 (од глагола *ријети*, *рећи*), *нећ*, *не ћеш* 49.

У *синтакси* има и њеких особина, које се развише утјецајем талијанскога језика. Мјесто *gen. објективног* и *присвојног* често долази приједлог *од* са *gen.*: *жеља од љубави* 16, *игра од радости*, *од весела* 16, *срце од кѣрце* 17, *глас мио од свирали* и *од дили* 26, *пристоље од слободе* 86, и т. д. Тако је и мјесто *простога instr. приједлог* с *падежем*: *кроз намјеру* 8. — Често долази повратно-присвојна замјеница мј. *саме* *присвојне*: *срце од свѣ* (своје) *кѣрце* мј. *његове* *кѣ*. 17, у *рајском лицу својему* мј. *њеном* 23. — Од личне замјенице трећега лица има *gen.* за *присвајање*: *не љепоту* 14 мј. *њену*, *не дика* 30 мј. *њена*, у погледу *не* 38 мј. *њеном*, *них* државе 61, мј. *њихове*, *них* град 79, мј. *њихов*. — Има често *пасив* гдје не би морао бити: *пу* се од цара бјеху обљубиле 59. — Финална реченица исказује се *са за са infm.*: за *изнаћи* 1, за *наћ* мир 44, за *наћ* 62. — Има примјера гдје долази *gen. pl. мј. асс.* *пу* ово ће бити *просто* замјена облика: *свих* мј. *све* 8, *кѣх* мј. *које* 18; *сасвијем* је чудно: *кѣ за злагнијех* *браше* *прама* 40. — Ред ријечи је *друкчији* у ст. 65 *кѣ ми су* мј. *ке су* ми. Каже се *ми двојица* мј. *нас* *дв.* у стиху 68.

У *рјечнику* има много ријечи које карактеришу говор онога краја, на пр. *љубен* (од *љубвен*, *љубаван*), *ер* (*јер*), *ну* (*свагда* тако а не *по*), *тријеби је* (*треба*), *четр*, *угрски*, и др. а све су у тексту протумачене.

Тух. Остојић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

АНСЕЛМО БАНДУРИ ДУБРОВЧАНИН

(Наставак)

Анселмо је, тражећи по краљевској и по Колберовој библијотеци, нашао неколико рукописа, веома знатнијех за старине цариградске. Они су му тако прионули за срце, да их је без икакве намјере преводио само за то да себи задовољи. Пријатељи му говораху, да та дјела наштамна, и он их послуша. Овијем дјелима у рукопису дода друга дјела, донде већ штампана, која су с онијем била као нека цјелина, и наштамна све 1711 год. у Паризу у два дебела свеска на цијелу листу с натписом: *Imperium Orientale*.¹ У дјелу има различитијех карата за топографију, двије карте о цариградском царству у вријеме Константина Порфирогенита, обје од академика Делила (*Del' Isle, Delisle*) итд. Дјело је приказано Козми III. Хвали га особито за то, што помаже књижевницима, као што су му радили и стари. Спомиње, како су к његовијем старијем пребјегли Палеолози, Ласкари, Хрисолоре итд.: *magna eruditae tum Graeciae lumina tamquam ad tutissimum facto naufragio portum appulerunt. Tanta autem benignitate ac munificentia clarissimi illi exules ab Atavis Tuis excepti sunt, ut non tam veterem patriam amisisse, quam novam meliorem reparasse semper sibi visi fuerint.* У предговору каже (стр. I): *Cum annis ab hinc novem Codices MSS. Bibliothecae Regiae evolverem, incidi in Codicem Graecum n. 3058. 4. inscriptum Patria seu Origines Urbis Constantinopolitanae.* Из овијех ријечи видимо, да је већ год. 1702 (1701 год. у прољеће бијаше још у Фигоренцији, а 1702 год. већ је у Сен Жермену, како се види из овијех ријечи а

спомиње и Монфокон на поменутом мјесту) прегледао рукописе у краљевској библијотеци. На IV стр. говори о приређивању Константинова дјела „*De administrando imperio*“, које је први пут наштампао *Joannes Meursius, Lugduni Batavorum* in 8. Он га је испоредио с рукописом (старијем око 500 год.) у краљевској библијотеци и поправио погрјешке. При крају вели: *Denique versionem totius libri multis in locis emendavimus, auximus, totumque opus animadversionibus illustravimus. Quanti autem faciendum sit hoc Porphyrogeniti opus, in quo plurima habentur historicis ac geographis vel ignota, vel ab eis silentio praetermissa, nemo vel mediocriter doctus ignorat.* На крају је другота свеска већ споменути коментар (*Animadversiones*), у којем у предговору спомиње неку словенску граматику у рукопису², из које је преписао ћириловску азбуку (у неколико облика). Ова је грамика знатна због старине, јер је написана 1643 г.

Бандуријево дјело „*Imperium orientale*“ огласише заслуженом хвалом „*Acta Eruditorum*“ (у Липисци, Лајпцигу) 1712 р. 385—491; 1713 р. 49—54. На дјело навали Казимир Уден (*Oudin*), који је из почетка био монах Премонстранац у Паризу, а последије, пребјегавши у Холандију, постао Калвиновац. Уден се наљутио на Бандурија, што му је показао једну погрјешку и рекао му „*fallitur Casimirus Oudin*“. С. Масон наштамна спис К. Удена („*Histoire Critique*“ VII, VIII св.)

1718 год. наштамна друго своје велико дјело „*Numismata*“³. „*Prospectus*“ овога дјела изађе 1714 год. у „*Journaux dès l'an*

¹ Дјело се зове: *Imperium orientale sive antiquitates Constantinopolitanae in quatuor partes distributae: quae ex variis scriptorum Graecorum operibus et praesertim ineditis adornatae, Commentariis, et Geographicis, Topographicis, aliisque quam plurimis monumentorum ac numismatum tabellis illustrantur, et ad intelligentiam eum sacrae tum profanae historiae apprime conducunt. Opera et studio Domni Anselmi Banduri Ragusini, Presbyteri ac Monachi Benedictini et Congregatione Melitensi. Parisiis MDCCXI. Cum privilegio sacrae Regiae Majestatis. [p. LIV + 214 + 448 + Indices = Pars I—III = I свезак. — Pars IV = II свезак = Praefatio, 449—1018 + Animadversiones (= 142 p.) + Indices.]*

² Ево шта каже Бандури за ту граматику: *Alphabeta vero Selavonica, quae Tabella prima pag. 118 a nobis exhibita repraesentant, exscripsimus ex Grammatica Selavonica MS. quae asservatur in Bibliotheca Colbertina num. 3876, cuius hic titulus: Grammatica Selavonica scripta per Joannem Vsevicium Selavonum celeberrimae Academiae Parisiensis studiosum Theologum. Parisiis Anno a Nativitate Filii Dei 1643. Alia vero Alphabeta Selavonica, quae sequenti pag. Tabellâ secundâ exhibentur, exscripsimus ex Thesaurō Linguarum totius Orbis, Gallico idiomate conscripto, auctore Claudio Duret.*

³ Потпуно је натпис: *Numismata Imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Palaeologos Augustos. Accessit Bibliotheca Nummaria, sive Auctorum, qui de Re Nummaria scripserunt.*

1714". Из натписа видимо, да се Бандури потписује као библиотекар Козме III. После смрти Маџабекијеве замоли Анселмо то мјесто, али му војвода допусти, да се зове на својим дјелима библиотекар великога војводе тосканскога, а то управо нигда није био. Ово је дјело приказано тадашњем регенту, војводи Филипу Орлеанскому. У почетку је дјела „Bibliotheca Nummaria“ на СХХVI страница. У њој је попис и кратка оцјена дјела, која раде о нумизматици, а то је у неку руку историја нумизматике. Ову је историју нумизматике прештампан 1719 год. проф. Ј. А. Фабрицијус у Хамбургу и то: in *Numismatophilon Germanorum gratiam cum notulis et indicibus*. (у четврт. 1—248 стр.). „Bibliotheca Nummaria“ приказана је жени Филипа Орлеанскога. У писму, које је управио на Филипа Орлеанскога, каже Анселмо: Cum igitur ex Italiâ profectus, Lutetiam, hoc inunte saeculo, venissem admodum adolescens, id usu atque experientiâ meâ cognovi quod spe praeseperam, venisse me scilicet in amplissimum quasi quoddam emporium disciplinarum omnium, ubi et literae florent, et literati essent in pretio. Nihil itaque mihi fuit antiquius, quam ut pro captu meo paulatim imbuerer artibus iis, quas qui tenent eruditi nominantur. [За „Numismata“ исп. Acta Eruditorum 1718, p. 385—392. Mémoires de Trevoux 1720, p. 684—720. Исп. још: Historiae Bibliothecae Fabricianae Pars V (у Волфенбитлу 1722) p. 248—250. — Bibliotheca historica.... J. G. Meuselius Vol. V P. I (Lipsiae 1790) p. 127—133].

Прије неколико година (вели Фрере)

Opera et studio D. Anselmi Banduri, Monachi Benedictini, Regiae Magni Etruriae Ducis Bibliothecae praefecti, et in Regiâ Academiâ Inscriptionum ac Bonarum Literarum Academiâ Honorarii. (1 св.=р. СХХVI+544+2 приказа (посвете) + пријеглед + регистри итд. II св.=р. 777+додаци+регистар итд.)

прибави нашем Анселму Пигетије, посланик војводства Парме, те буде примљен у бенедиктовски ред св. Јустине у Падови. 1715 год. именује га краљ „страшјем почаснијем академиком“ француске академије заједно с кардиналом Гвалтеријем. По трећем чланку правила ове академије од год. 1701 само су два странца могла бити почасни академици (Histoire I p. 27, Mémoires XVIII p. 25 у биљешци). С почетка се Анселмо дружио с неким Напуљцем, опатом Ламом, који је дошао у Париз пове философије ради и од жеље да види Малбранна, чија је дјела читао. Овај човек брзо досади нашем Анселму и он се с њим растави прије него што је свршио *Imperium orientale*. После пађе бољег друга, гласовитог дела-Бара, с којим се спријатељи. Велики му војвода омалену плату окрене у пензију, коју је у реду добивао до смрти пошљедњег великога војводе Ј. Гастона. До год. 1724 становаше Анселмо у Сеп-Жермену. Те је године постао библиотекар војводе Орлеанскога, преселио се у краљев двор и добијао плату. После некога времена није био по вољи војводини двору у Фијоренцији, што му се није по вољи свршило неко договарање, које је било предано Анселму код војводе Орлеанскога. Онда је озбиљно мислио, да наштампа Никифора и Теодора, али му папа не допусти, да изврши своју намјеру.

Више је пута на њ наваливала костобоља и то доста често и дуго. Каткад би трајала по три или четири мјесеца, па и кад би престала, био је тако слаб, да није могао радити стално.

Умро је 14 јануара 1743 год. од костоболе, која га задави за четири дана. Његов је друг Кувеј (Couvay) добио његова писма и биљешке (papiers) и његове збирке.

(Свршиће се)

В. Ћерих

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Антон Будиловић, *Общеславянскій языкъ. въ ряду другихъ общихъ языковъ древней и новой Европы*, сочинение — —. Увѣнчано првому кирилло-мѳодиевско преміуму и издано иждивениемъ С-Петербуржскаго Славян-

скаго благотворительнаго общества. Въ двухъ томахъ: I томъ: Очерки образованія общихъ языковъ южной и западной Европы, стр. VIII + 436; II томъ: Зарожденіе общаго языка на славянскомъ востоку, стр. 374. Печатано по опредѣленію Совѣта Императорскаго Варшавскаго университета. Ректоръ И. Щелковъ. Варшава, въ типографіи

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Марин Земкевић, Краковско-Предмјесте, II. 17. 1892. — Ово обилато дело назвало је велику сензацију у научно-ме свету, а у првом реду међу светским научницима модерне лингвистике. Говорило се о њему и код нас, као у овоме листу прошле године (бр. 38), где је само у кратко изнесен мален извод из опширне оцене Нишинове о овоме делу; у овогодишњем „Јавору“ је обододањено мишљење Брауново о томе; а од осталих ауторитета у томе послу нарочито су рефлектовали на то својим критичким судом знаменити филолози и језичари, и то међу првима француски слависта *Луј Леже* (в. „Стражилово“ 1893 стр. 191), који је стручно промотрио историки развитак свих слов. језика и испоредио га са развитаком језика руског. За тим је о томе у најновије доба проговорио учени слависта *В. Јагић* [у *Archiv f. slav. Phil.* XV, 3 (в. „Стражилово“ 1893 стр. 303)] који је познатом својом логичном оштроумном критиком врло zgodно карактерисао ово дело. Но најлепше је приказао, оценио и објективно гледиште обележио у овоме питању чувени руски критичар и литерари историчар *А. Пинин* у својој опширној оцени тога дела, која изиде у руском историско-политичком журналу „Вѣстникъ Европы“ за год. 1892 у свескама за април (4) и за мај (5) и то у свесци за април на стр. 762—804, а у свесци за мај на стр. 302—341. Дело вреди читати са студијом само уз ову стручну и екстробјективну оцену Нишинову, у којој је учени критичар изнео врло јасно принципе, по којима може који језик постати опћим не само у управном и државном послу, него и у књижевности и читавом културном унутарњем животу целога племена. Ми не можемо друкчије приказати ово дело, него што га је приказао учени Пинин, с тога ћемо се држати у главном његових начела и мисли. Ово дело је само по себи веома опсежно и сведочи о великој и дубокој студији писца свога. Писац га је саставио на расписану награду од стране петроградског словенског благотворног друштва од 13 маја 1885 приликом хиљадита годишњице после смрти св. Кирила и Методија. Напред, пред предговором у првој свесци, излаже писац, чијом се све помоћу послужило и које је научнике у томе послу упитао за савет. У самом пак предговору (V—VIII) оправдава своје становиште и свој поступак, тврдећи да се може решити питање о опћем језику словенском, и износи историске податке о језицима старе и нове Јевропе. У целој првој свесци су сабрани такови историски подаци у развитаку старих и нових језика, а нарочито језика грчког, латинског, италијанског, шпанског, француског, енглеског и немачког. Овде је без сумње сабран обилат историско-литературни материјал по најбољим лингвистичким и литерарно-историским изворима и по томе је ово дело врло поучно и пуно дела градива за упоредну историску граматiku. Но само начело и гледиште, са којег писац полази, и тенденција његова, која служи као основ овој његовој теорији о „опћем језику словенском“, клари цело ово градиво у обради му. Као што дело опазине Пинин, Јагић и Л. Леже, писац је и сувише публицистички пародио овај посао, дао му је и сувише полемичко обележје, тако да се и у историском делу огрешио где где о органичну везу историских момента, ређајући их онако, како је то захтевала њег за историско-политичка тенденција. С тога је то дело изгубило научни карактер. Особито је писац погрешно приказао историки

развитак грчког језика и његових дијалеката (I, 6—31); мало је довео у везу културно-историски живот грчког народа са развитаком његова језика. У опћем се кроз цело дело провлачи та махна, што брка смер и средство, рмети каузалну везу међу антицедентима и консеквентима. Исто тако стоји с другом главом (32—69), где се говори о „опћем“ латинском језику, о противности латинског генија грчкоме, о географским, племенским и културним разликама старих Италика, о идеји јединства у Италији и провинцијама римске империје, о дијалектичним одношајима старе Италије, о превласти латинског говора над осталим разредима, о развитаку његову на неиталском земљишту, о литерарној обради старих италеских дијалеката, о архадичној латинштину и њеним променама у вези са живим разредима, о узроцима надмоћи латинског говора као опћег у Италији и провинцијама, о последицама тога и закључак из свега. Ту је истина сав историски преглед италеских говора и разредја, али је мало речено о *ираним* узроцима те појаве, што је латински говор постао опћим говором целе Италије и римске империје. Тај факат није писац обележио као културан појав, колико би требало. У трећој глави (стр. 70—128) говори се о образовању „опћег“ италијанског језика, и то: о судби старих италеских дијалеката после пада римске царевине, о дијалектичним одношајима Италије у доба Дантова и доба садашње, о претежности појединих италијанских разредја и о њиховој узајамној разлици, о постанку „опћег“ италијанског језика, о Дантову сведочанству о њему и о критици његове сицилијанско-еклектичне теорије, о одношају Дантова језика према латинском, француском и провансалском, о широким историско-дијалектичним основама Дантова језика, о тосканским стихајама и о личној индивидуалности песниковој, о даљој судби Дантова језика, о реакцији латинској, о делању Петрарке и Бокача, о писцима у доба ренесансе, о утврђењу „опћег“ италијанског језика и карактеристика његова у XVI веку, о дијалектичним књижевностима у Италији XVII века и о препорођају у XVIII—XIX веку, о мањонизму и критика на њ, о новим италијанским књижевностима; о узроцима превласти тосканског разредја и о последицама тога. Овде је такођер приказано богато градиво из историје итал. језика и књижевности, но најзанимљивији моменти културног живота у Италији су тамно изнесени, тако, да се не може јасно извући оно, што би могло послужити као доказ тврдњама писчевим. У четвртој глави (стр. 129—177) расправља се о образовању „опћег“ шпанског језика, и то: о дијалектичним одношајима пиренејског полуострва у вези с његовом племенском и историском судбом, о основним скупинама ибро-босанских говора и њиховим разликама, о одношају им с осталим романским језицима, о степену узајамног им сродства, о старини данашњих скупина, о претежности појединих говора, о почетку књижевне обраде дијалеката: каталанског, халекског, португалског и кастилског, о игемонији кастилског дијалекта у књижевности и државној управи, о дијалектичним књижевностима у Шпанији у најновија времена, о португалском језику на по се, о узроцима и последицама превласти кастилског дијалекта, о значају сепаратизма. У петој глави (стр. 127—254) говори се о образовању „опћег“ језика француског, и то: о гало-романском језику, о три основне скупине његових разредја и о разлици њиховој

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у свеви са језицима старе Галије, о књижевној обради старих говора: окситанских, средњеронских и ојских, о превласти илдефранског говора, о борби му с језиком латинским, почетак „опћег“ француског језика у XVI в., о новопровансалекој ренесанси, о узроцима и последицама превласти илдефранског говора као „опћег“ француског. У шестој глави (стр. 255—326) говори се о образовању „опћег“ енглеског језика, о дијалектичним одношајима данашње Велике Британије, о основним језичним скупинама са разликама им и старином, о књижевној обради англосаксонских говора: нортумбреког, кентског и весекског, о препорођају англосаксонских дијалеката и о њиховој књижевној обради у XI и XII в., за тим у XIII—XIV в., о превласти мидландског говора у XIV в., о значају Чосерова, Гоуерова, Виклеова и Ланглејева рада у том, о успесима „стандарда“ у XV в., о дијалектичној књижевности у XVI в., о Шекспирову значају у постављању стандардских норма, о дијалектичним књижевностима најновијег времена: дорсетској, шотландској и ирландској, о превласти стандардској, о узроцима и последицама превласти мидландског дијалекта као „опћег“ енглеског језика. У седмој се глави (стр. 327—419) говори о образовању „опћег“ немачког језика, и то: о простору немачког језика и дијалектичним његовим поделама, о периферији готској и англосаксонској, о књижевности старој високо-немачкој и о дијалектичним јој особинама, о почетку немачког „императорског“ језика, о књижевној обради дијалеката: алеманског, нидерландског и саског, о власти латинског језика у цркви, о Лутеру и његовој реформи у језику, о противницима му и присталицама у XVI в., о противницима му и присталицама у XVII в., о моћи тога језика у XVII в., о дијалектичним књижевностима новог периферија, о језичком сепаратизму нидерландском, и скандинавском, о узроцима и последицама образовању „опћег“ немачког језика. На крају прве свеске говори писац у опће о образовању заједничког језика на основу поређаних историјских дата, из којих — морамо рећи — доста идејално и самовољно изводи махом субјективне закључке. Ту се говори петина о свима узроцима и чињеницама, које стварају заједнички језик, како с поља, ван језика, тако и изнутра, у језику; писац још додаје, како су неретки они народи, који немају заједничког језика, па шта више наговештава на крају и неки „опћни“ човечји језик, којим би говорили сви људи на свету, по докази су, као што изгледа, доста лабави за тако замашну тему. Сем тога има много ствари, које се не могу потврдити у науци о језику, јер наш писац не сматра језик као природно-социјални организам, већ као нешто, чиме човек може оперирати по својој индивидуално-субјективној вољи. Друга је свеска посвећена искључиво словенским језицима; писац такођер износи историјске податке и о овим језицима, тражи аналогне појаве са седам већ испитаних језика старе и нове Јевропе, те тако тежи да одговори позитивно на питање: да ли се може створити један опћи језик за све Словене? Писац и сувише лако решава то питање у позитивном емислу. Ова друга свеска састоји се из пет глава, напред су неке претходне напомене, у којима писац тврди да се могу применити неки аналогни појави осталих „опћних“ језика на словен-

ске језике и предлаже план за то; у глави првој (стр. 3—25) говори се о три главне скупине словенских разредја, и о секундарним им поделама, о релативној снази одељених скупина, о сродству њихову, испоређује се њихова подела са дијалектичном поделом других европских језика, даље се говори о старини слов. језика, о губицима на Западу и добицима на Истоку. У другој глави (стр. 26—168) говори се доста опширно и разложно о развоју и судбини црквено-слов. језика и његову културну значају и историјској важности његовој. У трећој се глави (стр. 169—236) говори специјално о развоју српског, чешког, и пољског језика на земљишту еменањих слов. разредја, ту је у кратко приказан и историјски развој српског језика од Немање све до садашње српско-хрватске периферије; чешки језик од доба хуситских ратова па све до садашње борбе чешког језика са немачким; пољски језик од најстаријих времена па до данашњег доба. Четврта глава (стр. 237—295) говори на по се о руском језику, који је по мишљењу и доказивању пишчеву у првом реду позван и згодан, да буде свесловенски језик. Ту писац подробно говори о историјским дијалектичним погодбама за развој руског језика, те погодбе поставља — морамо признати — доста субјективно, држећи се свога личног уверења, да само руски језик мора и може постати свесловенским. За то износи у овој глави подробно све успешне резултате, што их је показао руски језик не само у Русији, него и ван ње на Истоку и Западу. У петој глави (стр. 296—357) говори и износи теорије о обради „опћег“ слов. језика, доводећи рег analogiam у свезу сличне историјске појаве из старијих времена; износи и у повољну облику приказује теорије о томе питању: Ј. Колара, Влад. Ригера, што се тиче књижевне узајамности словенске; а теорије Јурја Крижанића, Јана Херкла, Мат. Мајар-Зилеког, што се тиче вештачког образовања „опћег“ слов. језика; а за тим износи посебне теорије и мисли о образовању једног од слов. говора за свеслов. језик, као теорије Добровског, Пухмајера, Ј. Јунгмана, П. Ј. Шафарика, М. Хателе, К. Кузманџија, Годжа, Љ. Штура, Фр. Подгорника, Орешковића, М. Полит-Десанчића, П. Срећковића, М. П. Погођина, В. П. Ламанског, А. И. Добрјанског. Но ове посебне мисли наводи писац прилично усетиљено у прилог своје личног уверења. Најзад долази завршетак (стр. 358—369), где писац тако рећи ликује, доказујући како мора руски језик и по својој каквоћи унутарњој и по својој ширини спозној постати наскоро заједничким језиком свију Словена. Како о томе мисли Пинин, врло је интересно а научни докази, који морају имповати свакоме човеку од науке, далеко надмашају тврдње у овоме делу изнесене. Према томе ово опширно дело садржи у себи петина замашну тему, коју није писац обрадио научно, са свим објективно. По обилатом материјалу своје и по интересантности саме теме књига је ова без сумње веома корисна. Написана је лаким руским слогом. С тога, што је то питање занимљиво у науци о језику, осврнућемо се у опширнијој оцени више на ово дело, где ћемо говорити и о принципима ове теме. Дело ово топло препоручујемо.

В. Пенша.

А. П.

САДРЖАЈ: Песништво: Сунчаница. Мрки Вук. — Поука: Јаков Молешот — Књижевност: О стиху и језику Гундулићева „Османа“. Анселмо Бандури Дубровчанин. — Ковчежић: Књижевни прикази.